

Pretexte pentru lectură

Mitul Eminescu

de Emanuel Cebzan

În urmă cu trei sau patru ani, mă aflu într-o librărie – acum desființată – din Timișoara, cu un coleg. Căutam o anume carte printre multitudinea de volume așezate anapoda - librăria este acum desființată - când pe ușă intră o doamnă în vârstă și se îndreaptă țintă către librarul care dorea să ne ajute; și întrebă: „Aveți Eminescu?” La care librarul caută pe după un morman de cărți și scoate un volum destul de gros, comparabil, după ochii mei, cu *Orbitorul* care se afla undeva pe un raft, în dreapta sus, rătăcit. „*Opere complete?*” întrebă el, la care ea îi răspunde afirmativ. Ia cartea ceremonios și se îndreaptă solemn spre casa de marcat; plătește, iese din magazin și dispăre. Am rămas puțin mirat și meditativ pentru un moment: De ce nu poezii sau proză de Eminescu? De ce nu publicistică sau scrisori? De ce simplu *Eminescu* și nu *altceva*? Dar, de asemenea, mă întrebam dacă nu cumva vede *altceva* în Eminescu, sau cel puțin ceva mai mult decât văd eu?

Acest episod mi-a revenit în minte, acum câteva luni, atunci când am dat peste titlul ultimului volum lansat de Lucian Boia la sfârșitul anului 2015, la editura Humanitas: *Mihai Eminescu, românul absolut*. M-am întrebat dacă nu asta a cumpărat și doamna atunci – nu, nu mă refer propriu-zis la cartea lui Boia, ar fi un anacronism – ci: a cumpărat ea *Opera* lui Eminescu, sau, mai mult, persoana acestuia, a celui român absolut și mitizat de timp și de ideologii? Pentru că certitudinea care a însoțit-o la intrarea în librărie și actul prin care a cumpărat volumul denotau siguranța că nu exista alt autor care să merite, nu lectura, dar nici măcar să-i fie aruncată o privire de interes. Absolutizarea era evidentă pentru mine. De asemenea, iese la suprafață că tema abordată de Boia este în plină actualitate și astăzi, chiar după perioada de dezgheț de după '89'. După cum o spune și subtitlul, el pornește în *facerea și desfacerea unui mit*.

Cartea se adresează, într-o mare măsură, publicului larg care dorește o linie clară, dus-întors, care demistifică, pe parcursul istoriei, aura naționalistă și universalistă pe care figura lui Eminescu a primit-o. Limbajul este unul simplu, eseistic, cu puțini termeni de specialitate, care, dacă apar, sunt explicați succint. Faptul că urmează unele trepte cronologice și selectează, atent, nucleele de receptare ale lui Eminescu din fiecare perioadă, pentru a determina cât mai bine contribuția fiecăruia la mitificarea acestuia, face colecția de referințe

Lucian Boia, *Mihai Eminescu, românul absolut. Facerea și desfacerea unui mit*, Humanitas, București, 2015

și citate de neignorat pentru specialiști. Eminescologii pot fi familiarizați cu acestea, dar felul în care sunt organizate și mobilizate înspre o direcție precisă, „a facerii și desfacerii mitului”, ajută la o distingere clară a straturilor fantasmagorice pe care le-a îmbrăcat Eminescu după moartea sa: naționalismul, geniul, pesimismul, optimismul, misticismul, românismul, antisemitismul, absolutismul, universalismul (lista poate continua). Toate aceste elemente ale „paletei” sale sunt selectate de posteritate și, în funcție de ideologia vremii, accentuate sau îngropate, mai mult sau mai puțin: boala cu tinerețea crează mitul geniului de neînțeles/nebun/blestemat; poezia e superbă, dar pesimismul său nu se potrivește tineretului de început de sec. XX; după ce ardelenii îl resping, ajung să îl preia odată cu lada postumă a lui Maiorescu, devenind naționalist și optimist, dintr-o dată, pentru semănătoriști; apoi fiecare își arogă dreptul de-al interpreta, indiferent de profesie; devine excepție de la „mutația valorilor” a lui Lovinescu, devenind valoare absolută pentru Iorga. Legionarii îl trag la dreapta și îl „mistifică”, comuniștii îl „demistifică” (George Călinescu, între timp, trebuie să-și revizuiască *Istoria* – Boia se miră: „ciudat se traducea în comunism din românește în românește” (p. 150) – apoi îl „remistifică” cu un caracter naționalist fără a fi naționalist (!) – Boia se întreabă: „Cât se va fi multiplicat Eminescu, ca să se potrivească atât de bine și cu Ceaușescu, și cu Cioran!” (p. 170). Apar atitudini polarizante după '89: respingerea totală, versus regândirea, versus continuarea mitizării. Periplitul lui Lucian Boia pornește din timpul vieții lui Eminescu, pe când acesta din urmă avea cei mai înverșunați critici, „detractori” chiar, care, pe parcursul timpului, pare-se, își pierd spiritul insurgent, sfârșind, în 2014, la o conferință lamentabilă a Academiei Române, unde poetul este comemorat. Aceasta e doar o mică incursiune în punctele de reper prin care trece firul istoric al cărții.

Esul conține o notă fătășă de umor și ironie, păstrând mereu un nivel consistent de documentare. Discursul său de cercetător științific este net separat de absurditatea și platitudinea citatelor date

(evident, ale unor reprezentanți ai posterității lui Eminescu). De aici rezultă o ironie subtilă, care mărește plăcerea lecturii, dar, în același timp, și sentimentul de tragism al fiecărei epoci.

Lucian Boia nu neagă valoarea literară a lui Eminescu. De fapt el se întâlnește, inevitabil, însă tangențial, cu literatura sa, având un mai mare interes

pentru cei care l-au receptat, și pentru cum l-au receptat. Rezultatul este un „tablou sintetic al mitologiei eminesciene” (p. 6). Cartea este un bun ghid pentru cei care doresc să înceapă să studieze, pe un drum fără *capcane*, ce a fost Eminescu și ce a scris el. Criticii centrali sunt inventariați și verificați ideologic, iar cei care sunt onești și temeinici sunt aduși în față.

50 de ani de istorie a unui oraș și a oamenilor săi

de Iulia Sur

S Trilogia Corso“ este cel mai recent opus al scriitorului timișorean Daniel Vighi, lansat către finele anului trecut în cadrul Samovarului literar din Aula Bibliotecii Centrale Universitare „Eugen Todoran“ Timișoara. Romanul se dorește a fi „un Corso al istoriei Timișoarei, o ieșire pe Corso cu câteva destine ale istoriei acestor ani“, argumentează autorul alegerea titlului. „Corso este în același timp și o metaforă a unui obicei timișorean și nu numai“, spune Daniel Vighi. „În orașele de provincie, duminica, lumea îmbrăcată bine, ca să se vadă, ca să se știe ce a mai făcut, ce modă, ce viață a mai dus, ieșea pe Corso. Ieșirea pe Corso era un fel de expoziție, de prezentare a oamenilor care se vedeau și se cunoșteau acolo, unii se plimbau pe stânga, alții pe dreapta“, completează autorul.

Inainte, pe Corso se plimba elita Timișoarei, iar pe Surogat tinerii și muncitorii, elevii și soldații, având acces acolo doar cu bilet de voie, respectiv permisie. Un fel de „separare socială” în timpul perioadei interbelice și chiar înainte de Primul Război Mondial, remarcă Daniel Vighi. Corso era de fapt promenada pe partea dreaptă, începând de la Operă până înspre locul unde se află astăzi Catedrala Ortodoxă Română, între cele două edificii înșirându-se cu un mic hiat palatele Lloyd, Neuhausz, Merbl, Dauerbach, Hilt și Széchényi construite în stilul anilor 1900 înainte de Primul Război Mondial. Surogat era promenada de pe partea stângă, de la Palatul Löffler pe lângă clădirea ce adăpostește și astăzi Camera de Comerț, Industrie și Agricultură până la blocurile înalte de opt etaje, ridicate mai târziu în anii 1960, cu spații comerciale la parter iar deasupra cu locuințe.

Securiști, hipioți, afaceriști

S Operațiunea Aubade“, „Podoabe și pălării, și poncho, și păr lung, și mărgelă“ și „Minunatele afaceri ale capitalistului Ilie Șfeic“ sunt cele trei

Daniel Vighi, Trilogia Corso, Editura Cartea Românească, București, 2015

romane ale „Trilogiei Corso“. Cartea cuprinde peste jumătate de secol de istorie a orașului Timișoara, de la „sfârșitul domniei lui Gheorghe Gheorghiu-Dej și începutul domniei lui Ceaușescu, când structurile din serviciile secrete se schimbă, până în anii 1996-1997“, precizează autorul. „Operațiunea Aubade“ este de fapt numele unei organizații secrete de la începutul perioadei regimului comunist. Al doilea roman povestește despre ultima noapte a chitaristului american Jimi Hendrix petrecută în Hotelul Samarkand din Londra și, în paralel, despre tentativa unor tineri, elevi în clasa a unsprezecea, de a trece ilegal frontiera pentru a ajunge la mormintele idolilor lor, Jimi Hendrix și Janis Joplin – simboluri ale libertății mult râvnite de aceștia – cărora voiau să le aducă astfel un omagiu. Romanul mai include și aventura unui tehnician care își construise un avion cu intenția de a trece fraudulos granița, și al cărui plan eșuează deoarece este oprit de Securitate.

La fel ca în întreaga Trilogie, și în această carte ficțiunea se împletește cu realitatea. „Este un roman despre dorința de a fi liber și despre orpeliștile care ți le pune în cale un regim totalitar: nu aveai voie să călătorești, nu aveai voie să gândești, nu aveai voie să fecventezi muzică „decadentă“, occidentală. Este vorba pe de o parte despre puterea nestăvilită a acestor tineri care voiau să iasă din chingile acestui regim, iar pe de altă parte despre drama lui Jimi Hendrix, omul care s-a consumat ca o flacără, murind foarte tânăr pentru că nici climatul acesta de

tensiune extraordinară în care trăia el nu era unul al libertății depline”, spune scriitorul și profesorul Viorel Marineasa despre al doilea roman pe care îl consideră a fi „nucleul” Trilogiei. În ultimul roman este povestită întreaga aventură a „capitalistului” Ilie Șfeic, un alter ego al autorului, ale cărui afaceri eșuează în final.

Trilogia *Corso* este o carte de care îmi era dor, pentru că mi-era dor de felul de a povesti al lui Daniel Vighi, în care se regăsește o artă extraordinară de a pune la un loc personalități ale Timișoarei, ale Banatului, realități care păreau a fi dispărut pentru că, de fapt, se ocupă de perioada de dinainte de 1989 și ceea ce s-a întâmplat imediat după 1990 când se naște noua clasă a afacerilor“, afirmă scriitorul și profesorul Marcel Tolcea, el însuși un personaj în ultima parte a Trilogiei. Aceasta deoarece la începutul anilor 1990 Marcel Tolcea și autorul cărții începuseră împreună o afacere despre al cărei eșec ambii implicați povestesc cu mult umor.

Povestea vieții – între adevăr și ficțiune

Punctul de plecare al romanului este povestea lui Iosif Neiss, un tâmplar octogenar, pe care autorul l-a cunoscut personal și a cărui viață a dorit să o reconstituie în ciuda informațiilor precare pe care le deținea despre acesta. Destinul acestui bătrân devine un fel de fir călăuzitor al Trilogiei care „este refacerea vieții acestui om într-un fel, o panoramă de destine care sunt legate într-un fel sau altul de el și prin el de istoria Timișoarei”, mărturiește Daniel Vighi.

Autorul îl prezintă pe Iosif Neiss în diferite perioade ale vieții sale: în primul roman, în anii 1950, ca pe un tânăr de 30 de ani, în a doua carte ca personaj absent substituit de fiul său, iar în al treilea roman, ca octogenar, având vârsta la care l-a cunoscut autorul în viața reală. Amurgul vieții lui Neiss și al soției sale este trist, povestește Daniel Vighi. Povestea de viață reală a personajului este completată de autor cu elemente fictive. Fapt real: Iosif Neiss a fost etnic german și după cel de-al Doilea Război Mondial s-a ascuns timp de doi ani în podul casei pentru a eluda deportarea în Rusia. Acțiunea romanului începe însă în anii 1950, astfel încât scriitorul va adapta povestea reală necesităților narațiunii sale și substituie deportarea în Rusia sovietică din 1945 cu deportarea în Bărăgan din 1951, cu toate că Neiss niciodată nu a fost în Bărăgan și nici nu a existat riscul ca acesta să fie deportat acolo.

Copiii lui Iosif Neiss au emigrat în Germania, tatăl lor însă a refuzat să părăsească locul în care s-a născut, în cartierul Elisabetin din Timișoara, unde construisese patru case în jurul unei curți pentru el și copiii săi. Neiss este nevoit să vândă pe rând toate casele pentru a-și susține financiar copiii stabiliți în Germania. În final o va vinde și pe ultima și se va muta împreună cu soția sa într-un bloc de locuințe în Calea Lipovei, un cartier periferic al Timișoarei. Astfel, cei doi octogenari, etnici germani din cartierul istoric Elisabetin, obișnuiți cu un alt stil de viață, își vor petrece ultimii ani ai existenței într-o lume care le era străină, conchide autorul, regretând destinul tragic al celor doi.

Hora ca un malaxor

de Daniel Luca

Ultima carte a lui Ștefan Ehling este o continuare a romanului *Nu-l blamați pe ambițios*, a cărui acțiune se desfășoară pe o perioadă de 20 de ani, în epoca lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. Romanul de față continuă motivul manuscrisului primit (găsit) - frecvent în literatura română și universală - autor fiind, și de această dată, precum în romanul amintit mai sus, Marchiș.

Acțiunea romanului este situată în timp între anii '60 - '90, cuprinzând „epoca de aur”, a lui Nicolae Ceaușescu, și face o frescă socială a acelor vremi. Trebuie precizat faptul că suntem în prezența unui roman cu elemente autobiografice, acesta fiind rodul unei experiențe de-o viață a lui Ștefan Ehling, multă vreme cadru didactic.

Romanul începe cu terminarea facultății de către Smaranda și Marchiș și repartizarea soției la o catedră de matematică dintr-un sat de lângă orașul S.

Ștefan Ehling, *Cu hora nainte*,
Editura Tim, Reșița, 2014

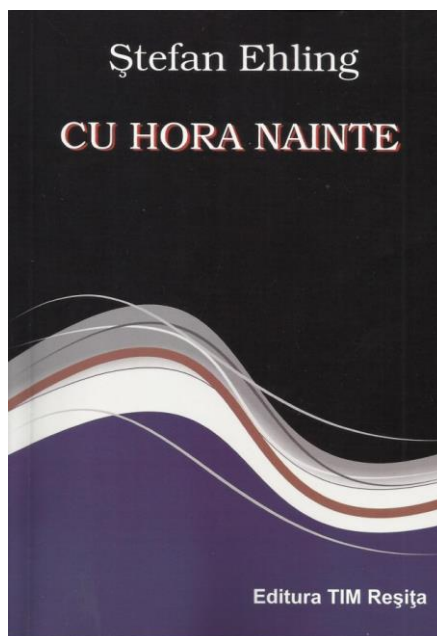
(Severin). Marchiș începe activitatea la catedră ca profesor suplinitor de limba română la liceul horticol - patronat atât de Ministerul Agriculturii, cât și de cel al Învățământului - situat pe Dealul Viilor, în același oraș S. de pe malul Dunării. Desigur, un post bun în oraș este unul râvnit și intervine sprijinul oamenilor politici (a se citi „pile”) pentru unul ori altul în acest sens.

Pentru tânăra familie începe un drum anevoios, încărcat de bucurii și necazuri. De altfel, în noianul de întâmplări de zi cu zi, familia și iubirea rămân o oază de liniște și reazim, iar ivirea pe lume a copiilor (Constantin și Elena) nu aduce decât împlinire sufletească. Scriitorul surprinde cu un acut spirit al observației, uneltirile mai mici ori mai mari din școală și

societate, conflictul de idei și de interese dintre colegi, lupta pentru funcții, ajungându-se până la boicotarea orelor de către elevi și chiar la internarea lui Marchiș la Spitalul 9.

De remarcat contrastul dintre liceu, unde „totul strălucea de curățenie, pretutindeni era ordine, peste tot ne întâmpina noutatea, surpriza”, dar ființau și binecunoscutele „biserițe”, și atmosfera spitalicească, „atmosfera de ambiguitate voită în care intrasem”.

Relațiile cu Securitatea încep cu predarea unor lecții de limba germană (Marchiș fiind jumătate român, jumătate neamț) timp de trei luni lucrătorilor acestei instituții și continuă cu supravegheri ori delatțiuni, internare în spital (cu un diagnostic sublim, am putea spune: sindrom analitico-interpretativ) și reintegrare în societate, fără pierderea locului de muncă („căpătasem tot mai mult convingerea că tovarășii care îmi revizuiseră dosarul ajunseseră la concluzia că nu eram un element antisocial, periculos”). Bucuria revederii este emblematică. „Aș fi vrut să-i iau pe amândoi în brațe și să-i respir (...)”.

Romanul se încheie cu o nuntă, în care directorul liceului (Martinescu) se însoară cu Liliana, fiica vicepreședintelui pe chestiuni economice la Consiliul Județean Dolj. La nuntă participă puțini profesori, dar o mulțime de nomenclaturiști.

Hora care se încinge este un malaxor din care ies viitorii oameni de seamă de după revoluție, Bărbulescu și Martinescu fiind trimiși, de pildă, în țări africane ca profesioniști de marcă. Marchiș și Smaranda se mulțumesc cu puțin, neștiind și fiind incapabili să profite de pe urma noilor schimbări din societate.

Romanul *Cu hora nainte* are marea calitate de a fi sincer și obiectiv, zugrăvind viața oamenilor obișnuiți, intelectuali ori nomenclaturiști din perioada totalitarismului, așa cum a fost, o perioadă în care deschiderea spre cultură, spre nou a ajuns să fie înlocuită cu o închidere, cu o reîntoarcere spre trecut, spre întuneric.

Elite clericale în vizorul Securității: Cazul Iuliu Hossu

de Mihai A. Panu

Instaurarea regimului comunist în România după cel de-al Doilea Război Mondial reprezintă unul dintre evenimentele cu semnificație aparte în istoria secolului trecut. Alimentată prin obsesiile urii de clasă, ideologia comunistă s-a răspândit sistematic pe continentul european ajungând în cele din urmă să subjuge națiuni întregi. Virusul totalitar, întărit prin cultul violenței, care fusese oricum asumat deschis odată cu Revoluția Bolșevică din 1917, a infestat corpul socio-politic european devenit vulnerabil în urma diverselor nevroze ale modernității. Naufragiul proiectelor democratice interbelice (a se vedea Republica de la Weimar) a predispus societatea la o internalizare directă a discursurilor extremiste provenind de la ambii poli ai eșichierului ideologic. România a fost de timpuriu expusă presiunii ideologice comuniste. Explicațiile pentru această stare a lucrurilor sunt în primul rând ideologice. Chiar dacă un partid comunist român a fost înființat în 1921, nu putem afirma fără anumite rezerve că în societatea românească ar fi existat o mare apetență

Sergiu Soica, Cardinalul Iuliu Hossu în dosarele Securității : Note informative, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016, 784 p.

pentru comunism în general. Putem spune despre mișcarea comunistă autohtonă (fără a forța prea mult interpretările dominante pe marginea acestui subiect) că a fost rezultatul mai mult sau mai puțin direct al unei contagiuni ideologice ale cărei origini pot fi identificate în vecinătatea geopolitică a țării. Fie că vorbim despre vectorul rusesc, despre cel maghiar sau despre cel bulgar¹, concluziile ne vor duce într-o singură direcție: iradierea comunistă s-a făcut dinspre capitalele unor țări învecinate prin campanii de propagandă atent planificate și suficient de bine finanțate.

¹ Cf. Mihai A. Panu, *Filiere și mecanisme de propagandă nazistă în Banat. 1933-1945*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014, p. 65.

C hiar și așa, importanța comunismului românesc și a deviației sale totalitare din context postbelic nu trebuie subestimate. Deși o astfel de interpretare favorizează cauzalitatea externă, modurile de manifestare și mai ales consecințele acestei veritabile religii seculare² vor avea un puternic impact la nivelul mentalului colectiv românesc mulți ani de acum înainte. Cotidianul totalitar românesc a fost simțit sub diferite forme și la diferite intensități. Pretins redemptivă ca mesaj politic, liberticidă ca practică societală și mai ales intransigentă cu orice opoziție fie ea și simbolică, ideologia comunistă a fost mai întâi de toate o încarnare a urii de clasă. Partizanii acestui regim au sperat orbește în capacitatea partidului unic de a provoca acel mare salt istoric menit să realinieze corpul social la o logică a lipsei de clivaje între oameni. Obsesia rejuvenării ordinii naționale, cuplată la iluzia unei dreptăți sociale ranforsate egalitarist, a distrus din temelii metabolismul statului român. A întinat rând pe rând etica solidarității, a încrederii inter-generaționale, a meritocrației, a libertății de exprimare și, nu în ultimul rând, a căutării gnostice manifestate prin tradiționalul trăirii religioase. Pornind de la această ultimă accepțiune, putem argumenta că una dintre cele mai importante trăsături ale regimului totalitar comunist a fost anticlericalismul său exacerb, izvorât în primul rând din tentația de a crea omul nou pe fundația unui mult râvnit gol identitar.

P ornirile antireligioase aveau în logica ideologilor comuniști o dublă menire. Pe de o parte vizau eliminarea din sfera publică a unui actor instituțional puternic (biserica), asigurându-se astfel primatul politicului în raport cu alte domenii, iar pe de altă parte urmăreau controlul absolut în ceea ce putem numi procesul de formare a elitelor. Acesta din urmă avea o importanță strategică în arhitectura societală imaginată de comuniști, întrucât punerea sub tăcere a oricărei forme de opoziție începea cu loalizarea (sau, după caz, eliminarea fizică) a celor care prin activitatea lor comunitară ar fi putut genera o anumită rezistență față de regim.

Î n peisajul istoriografic românesc există, mai nou, binevenite contribuții științifice la problematica represiunii comuniste împotriva bisericii. Semnalăm pe această cale volumul istoricului Sergiu Soica, apărut recent la Editura Mega din Cluj-Napoca. Cartea este dedicată memoriei celui care a fost episcopul greco-catolic Iuliu Hossu, personalitate marcantă a culturii române și unul dintre intelectualii publici implicați decisiv în proiectul Marii Uniri de la 1918. Sergiu Soica este deja un nume consacrat în domeniul istoriei confesionale din spațiul românesc. Face parte din generația tânără de istorici care au la bază o solidă pregătire teologică, iar recepția contribuțiilor sale în cercurile intelectuale regionale, dar și internaționale, a fost de la bun început una pozitivă.

A tent scris și excelent documentat, volumul lansat pe piață de Sergiu Soica reprezintă, mai mult decât orice, un exercițiu de luciditate într-o lume dominată parcă tot mai mult de abordări superficiale, asumate ritos inclusiv de către unii reprezentanți ai cultelor, deveniți indiferenți la reflecția chibzuită asupra unor aspecte istorice pe care ei înșiși ar trebui să le pună în lumina actualității. Cărți precum cele publicate de istoricul Sergiu Soica constituie, cel puțin din acest punct de vedere, un veritabil antidot împotriva autismului instituțional de care au dat dovadă, cu voce sau fără voce, anumite structuri ale bisericii de-a lungul timpului. Comunitățile religioase se cuvine a-și mărturisii dramele prin care au trecut pe vremea regimului totalitar comunist. Suferința lor trebuie cunoscută în detaliu. Faptul că Biserica Greco-Catolică din România are parte de o portavoce legitimă în persoana lui Sergiu Soica nu reprezintă doar o adecvare la contextul informațional din zilele noastre, ci și dovada faptului că munca istoricului poate trece dincolo de nișa domeniială, devenind cât se poate de relevantă în cultivarea identităților de grup confesional.

D estinul celui care a fost Iuliu Hossu reprezintă din multe puncte de vedere un reper moral pentru clasa clericală românească de ieri și de azi. Tăria sa de caracter și perseverența cu care a încercat să promoveze interesele legitime ale Bisericii Greco-Catolice au fost remarcabile. Hossu nu și-a abandonat principiile în care credea cu tărie nici măcar atunci când s-a aflat în custodia organelor represive: „În domiciliu obligatoriu, împreună cu episcopii supraviețuitori Alexandru Rusu și Ioan Bălan, vor elabora și transmite memorii atât autorităților Statului, cât și laicilor, prin care solicitau repunerea în drepturi a Bisericii Greco-Catolice” (p. 35). Activismul său pus de multe ori în slujba unor idealuri înalte (a se vedea și implicarea lui Hossu în actul Marii Uniri de la 1918) a fost unul autentic, izvorât din convingerea fermă conform căreia omul animat de bune intenții nu trebuie să capituleze în fața provocărilor. Aceasta este și una dintre concluziile pe care cititorul interesat le poate trage după ce va fi parcurs cuprinzătorul volum al istoricului dr. Sergiu Soica.

E litele clericale s-au aflat constant în prim-planul campaniei duse de comuniști împotriva diferitelor biserici. După cum se poate vedea din sus-amintita carte, unii dintre reprezentanții cei mai de seamă ai confesiunii greco-catolice din România au fost realmente decimați în penitenciarele controlate de aparatul represiv al statului. Cunoașterea acestor aspecte din istoria noastră recentă nu reprezintă pur și simplu doar un exercițiu formal în lupta cu trecutul. Ea se încadrează mai degrabă în ceea ce am putea numi etica lipsei de uitare și reprezintă totodată condiția primă în ceea ce privește evitarea pericolului reprezentat de capcanele ideologiilor radicale.

² Cf. Eric Voegelin, *Religiile Politice*, București, Humanitas, 2010, p. 78.